

CAPERNAUM: MĂRTURII EVANGHELICE, ISTORICE ȘI ARHEOLOGICE

Pr. lect. univ. dr. **Ioan MIHOC**

Rezumat: Desemnat ca oraș (*polis*) de către sfinții evangheliști (Mt 9,1; 11,20; Mc 1,33 și Lc 4,31), ei nu prezintă detalii cu privire la aspectele vieții lui sociale și economice. Însă, ceea ce lor le atrage atenția în chip deosebit este faptul că această localitate a devenit „cetatea lui Iisus”, ca martoră la multe învățături și minuni săvârșite de Mântuitorul Hristos. Prezentând date legate de istoria și caracterul localității Capernaum, studiul de față se oprește mai ales asupra unor aspecte ale cercetării arheologice de aici. Sinagoga din piatră albă, „casa Sf. Petru” și „casele minunilor” din Capernaum, sunt până astăzi repere arheologice semnificative care-l atestă ca pe un sat tipic iudaic, reprezentativ pentru Galileea rurală. Sinagoga, cu etapele succesive ale zidirii ei - „sinagoga centurionului”, zidită deasupra unei case, și „sinagoga albă” de mai târziu - așa cum au fost aduse la lumină de arheologi, istoria „casei lui Petru”, deasupra căreia s-au identificat „biserica-casă” și biserica octogonală bizantină, precum și ruinele „caselor minunilor”, grupate în așa-numitele *insulae*, ne oferă imaginea de ansamblu a unei cercetări arheologice laborioase, materializată într-o fascinantă dedicare studiului „pietrelor care vorbesc”, confirmând Evanghelia și aducându-ne mai aproape de locurile privilegiate de a fi martore ale activității Domnului.

Cuvinte cheie: *satul lui Naum*, „cetatea lui Iisus”, *sinagoga centurionului*, *casa lui Petru*, *casele minunilor*

În secolul I d. Hr., satul Capernaum (gr. *Kapharnaoum*)¹ era o așezare pescărească destul de importantă prin faptul că era străbătut de celebra *Via Maris* („calea mării”),² fiind identificat de arheologi cu actualul Tell Hûm, pe țărmul Lacului Ghenizaret.³ Din Sfintele Evanghelii, care-l menționează de 16 ori,⁴ aflăm

¹ În manuscrisele Noului Testament, cea mai bine atestată denumire este *Kapharnaoum*, denumirea *Kapernaoum* redând forma întâlnită în scrierile minuscule bazate pe *Codex Alexandrinus* (J. D. DOUGLAS, redactor principal, *Dicționar biblic*, trad. L. Pup și J. Tipei, Ed. „Cartea creștină”, Oradea, 1995, p. 190). Conform Roswell D. HITCHCOCK, (în *Hitchcock's Bible Names Dictionary*, New York, 1869, p. 13), semnificația denumirii acestei localități este „câmpia pocăinței” sau „cetatea mângâierii”.

² Beitzel infirmă teza clasică potrivit căreia *via maris* din antichitate ar fi fost un mare drum care străbătea Cornul Fertil și în cele din urmă lega Mesopotamia și Egiptul. Pe baza unor noi dovezi, el susține că *via maris* era drumul comercial care lega Acco/Ptolemais, un oraș-port la Mediterana, de Capernaum, situat pe țărmul nordic al Mării Galileii, pe o axă principală est-vest (Barry J. Beitzel, “The Via Maris in Literary and Cartographic Sources”, *Near Eastern Archaeology*, volume 54, Number 2, June 1991, pp. 65-75).

³ Sursele de documentare privitoare la situl din Capernaum sunt: 1. Noul Testament 2. Iosif 3. Însemnările pelerinilor 4. Anumite scrieri iudaice 5. Ruinele moderne (E. W. G. MASTERMAN, “The Site of Capernaum”, *Palestine Exploration Quarterly*, vol. 39, nr. 3, 1907, p. 221). Excavațiile din secolul XX au stabilit cu certitudine identificarea Capernaumului cu locul ruinelor de la Tell Hûm,

că este localitatea în care Domnul Hristos și-a avut locuința în timpul activității Sale publice din Galileea (Mt 4,13-17; 9,1; Mc 2,1; cf. In 2,12), în care a săvârșit o serie de minuni (Mt 8,5; Mc 1,21-28; 2,1-12; Lc 7,1-10; cf. In 4,46-54) și a învățat în sinagogă (Lc 4,31-38; In 6,22-59).⁵ După întoarcerea lui Iisus în Galileea și respingerea la Nazaret, El a mers în Capernaum, pe țărmul nordic al Mării Galileii (Lc 4,31; Mt 4,13), doar la o mică distanță înspre vest de râul Iordanului. Studiul de față urmărește în primul rând înțelegerea importanței Capernaumului în decursul activității publice a Domnului în Galileea, apoi oferă o privire istorică și o succintă caracterizare, pentru ca în final să descrie câteva aspecte din îndelungata istorie a cercetărilor arheologice de la Tell Hûm, legate în chip special de sinagoga de aici și de casa Sf. Petru.

1. Centrul activității din Galileea. Capernaum este amintit de toți Evangheliștii ca locul vindecării (Mt 8,5-13.14-17; Mc 1,23-28.29-34; 2,1-12; (cf. 3,1-6); Lc 4,33-37.38-41; 7,1-10; In 4,46-54, etc) și al învățaturii (Mt 4,17; 4,23; 9,35; Mc 1,21-22; cf. v. 27; 2,1-2; 9,33-50; Lc 4,31-32; In 6,59, etc), dar lipsa de pocăință și de credință a locuitorilor săi, după ce au primit multe dovezi din partea Domnului despre autenticitatea misiunii Sale, a atras asupra lor o grea sentință a judecății. Bazându-se pe datele din Mc 1,23 – 2,12 și loc. par., Carroll Roberson descrie „o zi încărcată la Capernaum” din timpul activității Domnului. El precizează că sunt două lucruri care trebuie menționate despre Capernaum și ținutul învecinat al Galileii: 1. Era un loc al întinericului spiritual și 2. Hristos Lumina Lumii a venit aici (cf. Is 9,1 ș.u., Mt 4,15 ș.u.).⁶ Astfel, a devenit un loc cu totul privilegiat: „În niciun alt oraș Iisus n-a rostit așa de multe cuvântări, în niciun alt loc nu a manifestat atotputernicia Sa prin așa multe minuni și nu a dat oamenilor așa multe garanții ale bunătății și grijii Sale”.⁷

Referindu-se la „satele lui Iisus”, Bernard J. Lee descrie „satul” Capernaum și amintește că Evanghelia după Matei situează începutul vieții publice a lui Iisus în Iudeea, cu Ioan Botezătorul. Însă, după arestarea lui Ioan, Iisus revine în nordul

loc care era încă vizitat de pelerini în secolul VII. Dedesubtul unei biserici bizantine din secolul V și al unei biserici-casă iudeo-creștină din secolul IV, s-au descoperit ruinele unei case particulare. Încă de timpuriu, din a doua jumătate a secolului I, ea a servit ca loc de adunare pentru întâlniri religioase. Inscripțiile și însemnările pelerini creștini din primele veacuri fac posibilă identificarea edificiului drept casa lui Petru (cf. Mt 9,27-31; Mc 1,29; 2,1; 3,20; 9,33). Ruinele sinagogilor din secolele III și I d. Hr. (Lc 7,5, cf. Mc 1,21-29) au fost descoperite sub celebra sinagogă din piatră albă de calcar care datează probabil de la sfârșitul secolului IV. Locul desemnat acum drept Capernaum, Tell Hum sau Kfar Tanhum din Talmud, a fost considerat de multă vreme autentic. În prefața unui mic volum scris despre istoria și arheologia lui, care datează din 1967, Yigael Yadin a notat: „Capernaum este unul dintre mai cunoscute situri din Țara Sfântă, prețios deopotrivă pentru iudei și creștini” (Cf. John McRay, *Archaeology and the New Testament*, Baker Book House Company, 1991, p. 162).

⁴ De patru ori în Matei (4,13; 8,5; 11,23; 17,24); de trei ori în Marcu (1,21; 2,1; 9,33); de patru ori în Luca (4,23.31; 7,1; 10,15); de cinci ori în Ioan (2,12; 4,46; 6,17; 6,24; 6,59).

⁵ Scott HAHN, ed., *Catholic Bible Dictionary*, Doubleday, New York, 2009, p. 182.

⁶ Carroll ROBERSON, *The Christ: His Miracles, His Ministry, His Mission*, p. 70.

⁷ ÎPS Irineu, Arhiepiscop al Alba Iuliei, *Țara Sfântă. Arena operei mântuitoare*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2014, p. 73.

țării și se mută de la Nazaret la Capernaum (Mt 4,12-13). Capernaum devine astfel centrul activității lui Iisus pe parcursul celei mai mari perioade a activității Sale publice, deși a revenit pentru puțin timp la Nazaret unde este cunoscut ca „fiu al locului” (Mt 13,53-58).⁸

Matei, Luca și Ioan au în spatele lor un cadru narativ comun potrivit căruia Iisus, după botezul și ispitirea Sa (și după arestarea și moartea lui Ioan), a revenit la Nazaret, a fost respins acolo și s-a mutat la Capernaum. Urme ale acestui cadru pot fi aflate și în Marcu, dar, prin comparație cu Matei, Luca și Ioan, cadrul marcan este în mod deosebit secundar.⁹ După cum ne informează Matei și Luca, Iisus Însuși alege să locuiască în Capernaum:

„Și S-a coborât la Capernaum, cetate a Galileii, și îi învăța sâmbăta. Și erau uimiți de învățătura Lui, căci cuvântul Lui era cu putere” (Lc 4,31-32)

„Și părăsind Nazaretul, a venit de a locuit în Capernaum, lângă mare, în hotarele lui Zabulon și Neftali” (Mt 4,13)

Mt 9,1 numește Capernaum „cetatea” lui Iisus: „Intrând în corabie, Iisus a trecut și a venit în cetatea Sa”

Selah Merrill, care a studiat topografia Galileii, a meditat asupra motivului pentru care Domnul a părăsit Nazaretul și și-a stabilit reședința la Capernaum. El notează că

„mai mult decât orice altă cetate a Palestinei, cu singura excepție a Ierusalimului, Capernaumul era un centru comercial, un centru de călătorii și în special de noutăți... Navigatori, soldați, negustori, călători, prinți, oameni din toate clasele și din toate părțile lumii treceau prin acest loc

---

⁸ Bernard J. LEE, *The Galilean Jewishness of Jesus: Retrieving the Jewish Origins of Christianity*, Paulist Press, New York, 1988, p. 65. De la Capernaum, Iisus a mers prin satele Galileii și ținuturile învecinate, susținând misiunea Sa dătătoare de viață în sinagogi, într-o casă sau *acasă*, lângă mare, pe un munte, în sate și în locuri pustii. Comparativ cu campania lui Vespasian de mai târziu, în vreme ce acesta este întâmpinat de regi și oameni de stat (Iosif, *Răzb.* 3:8, 29-32) pe când intra în cetăți, cei care vin la Iisus sunt acei *am-ha-aref* – oamenii obișnuiți, țărani săraci și oprimați din satele Galileii și din ținuturile învecinate. Ucenicii, care vor face parte dintre Cei Doisprezece, sunt și ei din rândul oamenilor obișnuiți ai țărănimii iudaice din Galileea rurală. Iisus Însuși aparținea clasei țărănimii, fiind cunoscut drept „teslar” din satul Nazaret (Mc 6,3; cf. 1,9). Stephen Simon KIMONDO, *The Gospel of Mark and the Roman-Jewish War of 66-70 CE. Jesus' Story as a Contrast to the Events of the War*, Wipf and Stock Publishers, 2018, p. 153-154. „În satele și târgurile Galileii și regiunile ei învecinate, Iisus Și-a manifestat autoritatea împotriva puterilor demonice, bolilor, foamei, și alte forțe ale naturii care amenințau viața. În vreme ce, mai târziu, campania lui Vespasian de cucerire a Palestinei se baza pe cetățile fortificate, misiunea lui Iisus era concentrată pe așezările și satele rurale. Iisus a fost proclamat Mesia în satele Cezarei lui Filip. El a evitat să intre în cetăți precum Tiberias și Seforis. Această strategie demonstrează că mișcarea lui Iisus, mai ales în Marcu, este într-adevăr o mișcare satească al cărei scop a fost de a aduce înnoirea în comunitățile locale din Israel” (Stephen KIMONDO, *The Gospel of Mark...*, p. 151-152).

⁹ Stephen HULTGREN, *From Nazareth to Capernaum: The Beginning of the Galilean Ministry* (Matt 4.12-16; Luke 4.14-31 a), 2002, p. 189.

pentru afaceri sau pentru relaxare”. Concluzia sa arată că „de vreme ce noua religie era pentru casele, inimile și viețile tuturor oamenilor, simțim că ni s-a descoperit o parte a planului lui Dumnezeu atunci când citim (Mt 4,13): *Părăsind Nazaretul... a locuit în Capernaum*”.¹⁰

Mutându-Se de la Nazaret¹¹ la Capernaum, Iisus a plecat de la o mică așezare iudaică, la o alta mai mare, însă tot un sat iudaic.¹² Dar așezarea satului Capernaum pe țărmul nord-vestic al Mării Galileii, pe drumul comercial care lega Mediterana de Damasc¹³ - aproape de granița dintre teritoriul lui Antipa și Filip, fapt care explică prezența vameșilor în această zonă - oferea oportunități considerabil mai mari pentru legături cu păgânii și era mai accesibil locurilor păgâne decât majoritatea satelor galileene, în special mica așezare de la Nazaret.¹⁴

Capernaum era localitatea în care se afla casa lui Petru și Andrei și, când Iisus și-a început misiunea, și-a făcut locuința Sa aici (Mt 4,13; Mc 2,1). Marcu 1,29 ne arată acest fapt:

„Și îndată ieșind ei din sinagogă, au venit în casa lui Simon și a lui Andrei, cu Iacov și cu Ioan”.

La Capernaum, Mântuitorul a vindecat de „friguri” pe soacra lui Petru. În aceeași zi, seara, după apusul soarelui, „au adus la El pe toți bolnavii și demonizații, și toată cetatea era adunată la ușă. Și i-a tămăduit pe mulți care pătimeau de diferite boli, și demoni mulți a alungat” (Mc 1,29-34). Probabil tot în casa lui Petru, a avut loc vindecarea slăbănogului adus într-un mod mai puțin obișnuit - prin desfacerea

¹⁰ Selah MERRILL, “Capernaum, Christ’s Own City”, *The Biblical World*, vol. 11, No. 3, 1898, p. 164.

¹¹ Iisus a copilărit și a crescut în Nazaretul Galileii și, ca urmare, era cunoscut ca „Iisus din Nazaret”. Nazaretul era un mic sat cu un număr de locuitori între 200 și 400. Evangheliile sinoptice amintesc o sinagogă la Nazaret (Mt 13,54; Mc 6,2; Lc 4,16). Nu existau aici temple păgâne sau școli. Cel mai probabil niciun locuitor neiuudeu nu trăia aici în vremea Sa (Craig A. EVANS, *Jesus and His World: The Archaeological Evidence*, Westminster John Knox Press, Louisville, 2012, p. 13). Cu toate acestea, avem numeroase indicii în învățătura și activitatea lui Iisus despre faptul că El era familiar cu viața urbană. Deși Evangheliile nu spun nimic de o vizită la Seforis, Iisus a făcut probabil aluzie la acest oraș mareț în cunoscuta zicere: „Nu poate o cetate de pe vâr de munte să se ascundă” (Mt 5,14) (Craig EVANS, *Jesus and His World*, p. 30). Spre deosebire de Capernaum, Nazaret a rămas necreștin timp de patru secole. Se pare că primii creștini au sosit la Nazaret ca pelerini în sec. IV, vezi Epifanie, *Panar.* I.30,11 (Migne, P.G. 41.426) (Cf. J. Spencer KENNARD JR., „Was Capernaum the Home of Jesus?”, în *Journal of Biblical Literature*, vol. 65, 2, 1946, p. 132, nota 2).

¹² Jonathan L. REED, *Archaeology and the Galilean Jesus: A Re-examination of the Evidence*, Trinity Press International, Harrisburg, 2002, p. 161.

¹³ Drumul ducea la Capernaum din valea Ginosar și apoi „drumul mării” îl distanța de Marea Galileii și, de la râul Korazim, ducea spre nord. Era un drum internațional care lega nordul de sud și vestul de est și, la mijlocul secolului I d. Hr., era un important factor în dezvoltarea economică a orașului (Lea LOFENFELD & Ramit FRENKEL, *The Boat and the Sea of Galilee. An Archaeological Glimpse into the World of Jesus*, trans. from the Hebrew by Ora Cummings, Gefen Publishing House, Jerusalem, 2007, p. 98-99).

¹⁴ Jonathan Reed, *Archaeology and the Galilean Jesus*, p. 162.

acoperișului - în fața Mântuitorului (Mc 2,4). Marcu 2,4 (diferit de Lc 5,19) presupune corect o manieră tradițională.¹⁵ Aici Iisus a vindecat pe femeia care suferea de hemoragie și a înviat pe fiica lui Iair, mai marele sinagogii din Capernaum (Mc 5,41), și tot aici El a vindecat pe slujitorul unui sutaș roman care a construit sinagoga pentru popor.¹⁶ Foarte probabil este vorba de sinagoga în care Iisus a ținut cuvântarea euharistică, după săturarea celor cinci mii (In 6,25-59). În sinagogă, Mântuitorul a vindecat pe omul cu mâna uscată într-o zi de sabbat (Mt 12,10-13; Mc 3,1-5; Lc 6,6-11). De asemenea, la Capernaum Iisus a plătit darea pentru templu (Mt 17,24).

Data fiind așezarea sa, nu e de mirare că în Capernaum se afla un post de vamă.¹⁷ De la vama de aici l-a chemat la ucenicie pe Levi, viitorul apostol Matei (Mc 2,14; Mt 9,9; Lc 5,29), care a dat un ospăț, invitând alți vameși și păcătoși (Mc 2,15-17; Lc 5,29-32; Mt 9,10-13). Iisus devine cunoscut că se asociază cu vameșii (Lc 7,29; 15,1; 19,2) și El adesea se referă la vameși în învățătura Sa (Mt 11,19; 18,17; 21,31-32; Lc 18,10-14). Potrivit lui Craig Evans, „asocierea cu / și referirile la vameși reflectă, totuși, un element urban”.¹⁸

Evanghelia după Marcu prezintă Capernaumul drept centru al activității lui Iisus.¹⁹ Prima Sa minune, vindecarea unui om cu duh necurat, are loc în sinagoga de aici (Mc 1,21), iar apoi Iisus este prezentat ca fiind „în casă” (*en oikō*) la Capernaum (Mc 2,1; 9,33). Capernaum a fost scena discuției despre cine este mai mare (Mc 9,33-37). De asemenea, cum am văzut deja, Matei presupune că locuința

¹⁵ Joel B. Green, Jeannine K. Brown & Nicholas Perrin, eds., *Dictionary of Jesus and the Gospels*, p. 51.

¹⁶ Bătrânii cetății au spus despre rugămintea sutașului: „Vrednic este să-i faci lui aceasta, căci iubește neamul nostru și el ne-a zidit sinagoga” (Lc 7, 4-5). Sutașul, care era desigur un temător de Dumnezeu, avea un loc de cinste în opinia publicului și, foarte probabil, el avea un loc rezervat în sinagogă (J. Duncan M. Derrett, “Law in the New Testament: The Syro-Phoenician Woman and the Centurion of Capernaum”, *Novum Testamentum*, vol. 15, fasc. 3, 1973, p. 175. Însă și acest sutaș respecta interdicția de a avea contacte directe cu iudeii. Când constată că Iisus era pe punctul de a intra în casa sa, el Îl oprește: „Doamne, nu sunt vrednic să intri sub acoperișul meu” (Luca 7,6). De aici ar rezulta că sutașul locuia în afara localității, probabil într-un mic castru. Însă, G. Zuntz susține că desemnarea ofițerului păgân ca un sutaș în majoritatea textelor lui Matei se datorează armonizării și că, în original, el era un „tribun”, deci un magistrat ce îndeplinea prerogativele de consul sau care avea comanda unei mari unități militare. Argumentul său arată că „gradul militar mai mare se potrivește mai bine cu istorisirea originală” (G. Zuntz, “The ‘Centurion’ of Capernaum and His Authority (Matt. VIII.5-13)”, *The Journal of Theological Studies*, nr. 183-184, 1945, p. 187).

¹⁷ Potrivit lui Bernard Lee, vama poate indica numai faptul că orașul Capernaum este primul oraș din jurisdicția lui Antipa, venind dinspre nord. Concluzia sa este aceea că orașelul Capernaum nu era nicidecum un centru important, fiind doar un prosper orașel de pescari și, fără îndoială, având și ceva agricultură (Bernard J. Lee, *The Galilean Jewishness of Jesus...*, p. 66).

¹⁸ Craig A. Evans, *Jesus and His World*, p. 32.

¹⁹ Importanța Capernaumului poate fi înțeleasă ca o trăsătură specifică descrierii marcană a lui Iisus, iar perspectivele exegetice cu privire la interesul lui Marcu față de Galileea s-au dezvoltat mai nou în argumente despre redactarea Evangheliei a doua în această regiune. Christopher Zeichmann susține nu doar că localitatea Capernaum este un punct de interes distinctiv marcan, ci și că există temeiuri să credem că Evanghelia a fost alcătuită în acest sat (Christopher B. Zeichmann, “Capernaum: A ‘Hub’ for the Historical Jesus or the Markan Evangelist?”, în *Journal for the Study of the Historical Jesus*, Brill, vol. 15, nr. 1, 2017, p. 147-165).

lui Iisus era la Capernaum; el spune că Iisus a venit de a locuit aici (*katōkēsen* Mt 4,13 // Mc 1,21) și îl numește „cetatea Sa” (*tēn idian polin*, Mt 9,1 // Mc 2,1). De asemenea, Luca confirmă relația specială a lui Iisus față de Capernaum atunci când Iisus prevede faptul că locuitorii din Nazaret vor cere ca minunile pe care le-a făcut în Capernaum să fie făcute în patria Sa (Lc 4,23). Evanghelia după Ioan confirmă imaginea sinopticilor despre centralitatea Capernaumului. Aici Iisus a rămas pentru câteva zile după minunea din Cana (2,12), a vindecat pe fiul slujitorului regesc (4,46), s-a îndepărtat spre Capernaum și a fost căutat de mulțimi la Capernaum (6,17.24) și, în cadrul unei ample cuvântări, a învățat în sinagogă despre Pâinea vieții (In 6,16.24.59).

Prin stabilirea la Capernaum, Iisus se afla în vecinătatea unor rute și linii importante de comerț²⁰ și legătură, astfel încât nu este surprinzător că prin cuvântul de învățătură pe care-l adresează la Capernaum, El devine cunoscut în toată Galileea (Mc 1,28.32-33.37.45; Lc 4,23: „ceea ce am auzit că ai făcut la Capernaum”). În scurt timp, Iisus este foarte presat de mulțimi mari (Mc 3,20; 4,1; 6,53-56); El chiar caută locuri solitare unde să poată să fie singur (Mc 3,7-10; 6,30-33.45-46).

Locuitorii Capernaumului erau intransigenți cu privire la respectarea valorilor iudaice, așa cum se vede din revolta lor doar pentru că ucenicii lui Iisus nu au făcut o anumită spălare rituală. Iisus a vorbit acestor locuitori despre „zădărnicia respectării tradiției bătrânilor” (Mt 15,1-20). Capernaumul ajunge să fie aspru criticat de Iisus pentru împietrirea în fața Evangheliei, situația sa în ziua judecății fiind mai vinovată decât a Sodomei și Gomorei:

„Și tu, Capernaume: N-ai fost înălțat până la cer? Până la iad te vei coborî. Căci de s-ar fi făcut în Sodoma minunile ce s-au făcut în tine, ar fi rămas până astăzi. Dar zic vouă că pământului Sodomei îi va fi mai ușor în ziua judecății decât ție” (cf. Mt 11,23-24; Lc 10,15)

La un secol după rostirea acestor cuvinte, Capernaumul a suferit distrugeri foarte mari, ca urmare a unui cutremur sau război.²¹

2. Scurt istoric și caracterizare. Întemeiat probabil după robia babilonică,²² Capernaum nu este menționat în Vechiul Testament și în apocrife,²³

²⁰ La fel ca alte centre comerciale ale Galileii, Capernaum trebuie să fi cunoscut o extindere considerabilă în timpul domniei lui Augustus (J. Spencer KENNARD Jr., “Was Capernaum the Home of Jesus?”, p. 137).

²¹ ÎPS Irineu, Arhiepiscop al Alba Iuliei, *Țara Sfântă. Arena operei mântuitoare*, p. 75.

²² John of Haddington Brown, *A Dictionary of the Holy Bible*, Still Waters Revival Books, 1818, p. 127.

²³ Ca și Nazaret, nu era menționat în Vechiul Testament. Nici Biblia ebraică, nici altă literatură înainte de Iisus nu-l amintesc, ci doar Iosif Flaviu singur îl amintește ca pe un sat (*kōmē*) unde el a fost dus pentru un prim ajutor medical, după ce a căzut de pe calul său în apropiere de Betsaida (*Viața 72*).

dar este amintit de Iosif Flaviu (*Război 3.517; Viața 403*).²⁴ Localitatea nu cuprindea elementele specifice unui *polis* elenistic: fortificații, apeduct, canalizare, teatru, stradă principală cu colonade, complex administrativ, temple. Sinagoga era singura clădire publică, cu dublu rol, de locaș de cult și de educație. Cu toate acestea, evangheliștii atribuie titlul de *polis* (de ex. Lc 4,31) pentru Capernaum.²⁵ Astfel, de la statutul unei așezări rurale pescărești,²⁶ din vecinătatea lacului Ghenizaret, Capernaumul a devenit faimos, fiind cunoscut de ei drept „cetatea lui Iisus”.²⁷

În ciuda frecvenței sale pomeniri în Noul Testament, fiind pe locul secund după Ierusalim, Evangheliile ne oferă puține informații despre caracterul său. Aflăm doar că pescarii locuiau aici (de ex. Mt 4,12-22), că exista o vamă (Mc 2,13-14) și că un „sutaș” (*ekatontarchos*) își avea garnizoana în preajmă (Mt 8,5; Lc 7,2; In 4,46-54: „slujitor regesc”).²⁸ Ca localitate de graniță între teritoriile conduse de Irod Antipa și Filip, exista aici postul vamal (gr. *telōnion*, Mc 2,14) administrat de Levi. Colectarea impozitelor și taxelor la Capernaum era sprijinită de un detașament de soldați aflați în subordinea centurionului. Nu se afla acolo un ofițer mai mare ca el; dacă ar fi fost, cel mai mare trebuia să-și dea acordul pentru zidirea sinagogii (v. 5), iar nu centurionul.²⁹ Capernaumul din primul secol arată mai degrabă ca un sat tipic israelit, având străzile mult prea înguste pentru un oraș (2-3 m lărgime).³⁰

²⁴ Joel B. GREEN, Jeannine K. Brown & Nicholas Perrin, eds., *Dictionary of Jesus and the Gospels*, Inter Varsity Press, Downers Grove, 2013, p. 50.

²⁵ Reed susține că „evangheliștii sunt mult mai generoși” și că „ei atribuie titlul de *polis* pentru Capernaum, în parte datorită ignoranței cunoașterii geografiei Palestinei, în parte datorită lipsei de cunoaștere a termenilor și, bineînțeles, în parte din considerente teologice. Luca, de exemplu, este preocupat să arate că *aceste lucruri nu s-au petrecut într-un colț*” (Fapte 26,26) (Jonathan Reed, *Archaeology and the Galileean Jesus*, p. 167-168).

²⁶ Tremper Longman III, ed., *The Baker Illustrated Bible Dictionary*, Baker Publishing Group, Grand Rapids, 2013, p. 378.

²⁷ Faptul că apare în cele patru Evanghelii denotă importanța pe care Capernaumul o are în misiunea publică a lui Iisus. Întrebuințarea din Marcu nu are paralele în celelalte Evanghelii cu excepția uneia (Mc 1,21 // Lc 4,31). Cele trei ocurențe din Marcu (1,21; 2,1; 9,33) privesc mai întâi „învățătura și vindecarea”, apoi „vindecarea” și, în fine, „învățătura”. Toate acestea ni-l arată ca un centru al misiunii și slujirii lui Iisus. Putem înțelege foarte bine de ce după chemarea primilor ucenici El a venit la Capernaum cu ei pentru a începe programul Său misionar (John Chijioko Iwe, *Jesus in the Synagogue of Capernaum: The Pericope and Its Programmatic Character for the Gospel of Mark. An Exegetico-Theological Study of Mk 1:21-28*, Editrice Pontificia Università Gregoriana, Roma, 1999, p. 42-43).

²⁸ Probabil, separat prin teren viran de satul iudaic, un mic castru roman se afla pe locul actual al proprietății Bisericii Ortodoxe Grecești. Aici se poate ușor imagina până în vremea noastră existența locuinței unui sutăș păgân (cf. Lc 7,6).

²⁹ Haslam, J.A.G., “The Centurion at Capernaum: Luke 7:1-10”, *The Expository Times*, vol. 96, nr. 4, 1985, p. 109.

³⁰ Totuși Silvanus Oluoch îl prezintă ca pe o „metropolă multiculturală”, cu o viață centrată pe economie și comerț, iar din punct de vedere religios-moral, fiind caracterizat de descompunere (Silvanus Oluoch, *Adjusting to God's High Calling. Reflections from the Capernaum Church*, Xlibris, 2011, p. 28).

În literatura rabinică este numit *Kfar Naum* („satul lui Naum” sau „satul mângâierii”) și se crede că este localitatea de baștină a profetului Naum.³¹ Numele *Kafarnaoum*, de la ebraicul *Kfr Nahum* are două forme, fiind citit fie *Kafarnaoum*,³² fie *Kapernaoum*, în timp ce Iosif Flaviu prezintă o a treia posibilitate, și anume *Kafernomē*. Totuși, nu există nicio dovadă că el se referă la profetul Naum – cel mai probabil a fost denumit după un localnic bine cunoscut de acolo.³³ Lipsa pomenirii Capernaumului în literatura din perioada timpurie trădează lipsa sa de importanță.³⁴ Iosif redă ebraicul *kēpar naḥum* prin *kapharnaoum* (*Răzb.* 3.10.8), așa cum apare și în Noul Testament.³⁵ De asemenea, Iosif notează că localnicii numeau „Capernaum” izvorul din Câmpia Gennesar (*Kepharnokos* în manuscrise, *Răzb.* 3.519). Literatura rabinică amintește Capernaumul - *Kfar Nahum* - ca o localitate pentru *minim*, termen care desemnează pe cei care nu credeau în iudaismul rabinic, fie gnostici, păgâni, creștini sau alt fel de dizidenți.³⁶

Specialiștii de astăzi îl identifică cu Tell Hûm,³⁷ pe țărmul de nord-vest al lacului Galileii, la 3,22 km de intrarea Iordanului. Dar, există și anumite rezerve

³¹ În prezentarea Capernaumului, Rabbi Schwarz (1852) notează: „Locul acesta este acum o ruină cunoscută tuturor evreilor, pe care ei îl numesc Kepher Tanhum”. El confirmă tradiția care spune că „acolo se află trei morminte: al profetului Nahum și al rabinilor Tanhhuma și Tanhhum” (E. W. G. Masterman, “The Site of Capernaum”, *Palestine Exploration Quarterly*, vol. 39, nr. 3, 1907, p. 228).

³² Denumire bazată pe cele mai multe manuscrise grecești, atestată de Origen, Eusebiu și Epifanie, și adoptată de editorii critici moderni (Vezi F. C. Burkitt, “Capernaum, Capharnaum”, *The Journal of Theological Studies*, nr. 136, 1933, p. 385-390).

³³ Richard R. Losch, *The Uttermost Part of the Earth. A Guide to Places in the Bible*, Wm. B. Eerdmans, Grand Rapids, 2005, p. 67.

³⁴ „Capernaum nu era de mare importanță în Galileea din moment ce este amintit doar o singură dată în scrierile lui Iosif, care altfel era foarte preocupat de Galileea și pe care o cunoștea foarte bine. Estimările cu privire la mărimea Capernaumului merg de la 100000 metri pătrați (și o populație de 4000-5000) la circa 325000 metri pătrați (populație de 12000-15000). Totuși, vama nu poate fi un indiciu al dimensiunii mari, ci, mai degrabă, faptul că era prima localitate din jurisdicția lui Antipa, venind dinspre nord. Era, însă, prosper din cauza pescuitului și a sectorului agricol. Dacă Iisus ar fi avut în vedere un centru supraaglomerat, în Galileea rurală, cel mai la îndemână Seforis (Iosif Flaviu îl denuște *podoaba Galileii întregi*, *Ant* 18,27) ar fi fost alegerea logică, sau Tiberias care era ceva mai la sud. Considerații asemănătoare se pot face cu privire la Betsaida și Horazin. Ele sunt sate mici pentru care pescuitul și agricultura erau baza existenței. Cele trei așezări în care are loc cea mai mare parte a vieții publice a lui Iisus ar părea relativ neatinsse de niciun sincretism cultural în raport cu cultura greacă. Din acest punct de vedere, ele nu reprezentau niciun centru, după cum erau Seforis și Tiberias. Ele aveau un specific foarte rural. Vermes vorbește de *iudaismul covârșitor* al acestor ținuturi în vremea lui Iisus și de faptul că Iisus se simțea acasă printre poporul simplu din Galileea rurală” (Bernard J. Lee, *The Galilean Jewishness of Jesus*, p. 64-65).

³⁵ David Noel Freedman, ed., *The Anchor Bible Dictionary*, Doubleday, New York, 1992, vol. 1, 1296.

³⁶ Jonathan L. Reed, *Archaeology and the Galilean Jesus*, p. 140. Denumirea orașului apare numai în Evangheliile și în nicio altă parte din Vechiul și Noul Testament. Capernaum este unul din puținele sau rarele locuri identificate de Marcu în legătură cu misiunea lui Iisus. În afara Evangheliilor, nicio mărturie literară nu oferă informații despre Capernaum în primul secol creștin (Jonathan L. Reed, *Archaeology and the Galilean Jesus*, p. 141).

³⁷ Arabii din zonă îl denumesc Talhum sau Tell Hûm. Localitatea a fost identificată de exploratorul american Edward Robinson în 1838 în ruinele numite Tell Hûm, unde a descoperit o sinagogă, dar credea că adevăratul Capernaum se află la câțiva km sud-vest. În 1866, căpitanul englez Charles

față de identificarea Capernaumului cu Tell Hûm (*Kfar Tanhum* al Talmudului), bazate pe faptul că Iosif pare să echivaleze Capernaum cu izvoarele Tabgha, la câteva sute de metri înspre vest de Tell Hûm.³⁸

Prin comparație cu cetățile galileene Seforis și Tiberias,³⁹ care aveau între 8000 și 12000 de locuitori, numărul de locuitori din Capernaum era cuprins între 600 și 1500. Însă, comparat cu multe cătune galileene formate din câteva familii extinse și cu sate mici, precum Nazaretul cu mai puțin de 400 de locuitori, Capernaum ar trebui văzut ca unul din satele mai mari.

Carroll Roberson descrie viața locuitorilor de aici, în epoca Noului Testament:

„Oamenii de rând din Capernaum erau oprimați din punct de vedere economic, religios și politic. Locuitorii satului iudaic încercau să-și câștige existența din cultivarea pământului sau din industria pescuitului. Ei erau

---

Wilson va identifica corect localizarea Capernaumului. În 1875, Victor Guerin a vizitat numeroase situri, inclusiv Capernaum, Horazin și Arbel. În acel timp, situl de la Tel Hum a fost unanim acceptat ca fiind cel al satului din Noul Testament numit Capernaum, unde Iisus a predicat și unde un sutaș a construit sinagoga (Lc 7,5). Guerin a păstrat și o impresie de atunci: „Dacă Tell Hûm este într-adevăr anticul Capernaum, cum cred mulți critici, opinie pe care și eu o împărtășesc deplin, sinagoga de ale cărei ruini ne ocupăm în acest moment poate fi foarte bine cea zidită de către acest sutaș. Din cauza micimii sale, Capernaumul nu avea nevoie decât de o singură sinagogă, după cum atestă de altfel și Sf. Luca în textul grecesc” (David William Milson, *Art and Architecture of the Synagogue in Late Antique Palestine: In the Shadow of the Church*, Brill, Leiden, Boston, 2007, p. 22). A fost obținut ca proprietate de franciscani în 1894, dar neavând atunci bani sau posibilități de a excava, l-au acoperit cu pământ pentru a-l proteja. S-au făcut multe săpături arheologice la Capernaum, dintre care amintim pe cele efectuate de către Carl Watzinger în 1905, Gaudenzio Orfali după primul război mondial, Virgilio Corbo între 1968 – 1985 și ulterior de Vassilios Țaferis. Ruinele de la Tell Hûm se întind pe mai mult de un kilometru și jumătate de-a lungul coastei, indicând faptul că odinioară era o așezare importantă. Excavațiile conduse de Vassilios Țaferis sub egida Autorității Antichităților ale lui Israel din 1978 până în 1982 au scos la iveală ruinele unei așezări islamice timpurii, pe care Țaferis a datat-o între secolul VII d. Hr. și cucerirea cruciaților. Dar, Jodi Magness propune o cronologie revizuită a celor două cele mai timpurii niveluri (straturile V și IV), bazându-se pe o reexaminare a dovezilor ceramice și numismatice. Așezarea pare a fi stabilită în prima jumătate a secolului VIII, cu un secol mai târziu față de datarea atribuită de cel care a excavat (Jodi Magness, “The Chronology of Capernaum in the Early Islamic Period”, în *Journal of the American Oriental Society*, vol. 117, nr. 3, 1997, p. 481).

³⁸ McRay, John, *Archaeology and the New Testament*, Baker Book House Company, 1991, p. 166.

³⁹ Cu excepția Ierusalimului, locurile asociate de Evanghelii cu viața lui Iisus nu prezentau o importanță deosebită în contextul mai larg al epocii. Pe de altă parte, orașe mai importante precum Seforis, cel mai important oraș al Galileii, nu departe de Nazaret, nu sunt menționate în Evanghelii. Tiberias de pe țărmul Mării Galileii este menționat doar în contextul unei denumiri alternative pentru lac (In 6,1). Nu există nicio referire la Caesarea Maritima, reședința guvernatorului roman, nici la orașul Samaria / Sebaste (Samaria este pomenită doar ca o regiune). Probabil Iisus a evitat localități de felul acesta din pricina caracterului lor neiudaic. Dar se cuvine să observăm că activitatea lui Iisus s-a desfășurat în acest context mai larg care cuprindea și localități cu trăsături elenistice și păgâne, specifice lumii de atunci de la estul Mediteranei. Lumea păgână era, de fapt, pretutindeni împrejur (Adrian Curtis, *Oxford Bible Atlas*, Oxford University Press, 2007, p. 153-154).

foarte împovărați de impozitele romane și se aflau înconjurați la est și la vest de cultura păgână greco-romană”.⁴⁰

Cu toate acestea, după cum arată Alfred Edersheim, prosperitatea „micului oraș pescăresc” din timpul lui Iisus se datora cel mai probabil vecinătății cu Tiberias, pe care Irod Antipa a ridicat-o cu aproximativ 10 ani în urmă.⁴¹ Capernaum era renumit pentru grâul cultivat în câmpia din apropiere. În acea zonă, marea Galileii era bogată în felurite specii de pește și, desigur, mulți locuitori din Capernaum își câștigau existența din pescuit și agricultură. De fapt, înainte ca orașul Tiberias să devină mai cunoscut, Capernaum era un important loc pentru comerț, pescuit și agricultură și chiar se lăuda cu o vamă. Betsaida și Capernaum aveau în comun legături agricole și de familie. Iată cum îl descrie Spencer Kennard:

„Aflat pe una din rutele comerciale din Egipt către Partia, târgul orașului unei regiuni renumite pentru productivitate uimitoare și punct de transbordare pentru bunuri aduse de dincolo de lac, el era unul din centrele comerciale mari ale Palestinei. Printre produsele locale pentru care a devenit cunoscut erau peștele sărat, uleiul și măslinile și diferite fructe. El figurează ca unul dintre cele opt porți de intrare pentru provincia Siriei, celelalte fiind Iaffa, Gaza, Cezareea, Ierihon, Dura, Palmira și frontiera cu Partia. Comercianți, negustori, turiști romani și soldați, nomazi din deșert și greci educați își amestecau vorbirea lor poliglotă. Aici, în cuprinsul unei mic teritorii, se întâlnea lumea antică”.⁴²

La întrebarea dacă Capernaum era un *polis*, Jonatan Reed oferă un răspuns categoric negativ:

„În niciun sens tehnic nu era un *polis*: programul edilitar public era modest. Populația de 600-1500 era modestă, comparativ cu cetățile galileene dimprejur. Ca entitate politică pe scena galileeană, era neimportant și periferic. Pe scurt, era locul perfect pentru misiunea lui Iisus”.⁴³

Capernaum era un sat care nu avea zid de apărare. Romanii l-au folosit ca pe o garnizoană și l-au ținut sub asediu, dar nu au purtat război împotriva lui. Deși nu a fost afectat de războaie sau răscoale, nu exista un sentiment real de securitate

---

⁴⁰ Carroll Roberson, *The Christ: His Miracles, His Ministry, His Mission: A Closer Look at the Events in the Life of Christ*, New Leaf Publishing Group, 2005, p. 70.

⁴¹ Alfred Edersheim, *The Life and Times of Jesus the Messiah*, vol. 2, cap. 19, Oxford, 1883 (https://ccel.org/ccel/edersheim/lifetimes/lifetimes.viii.xix.html#fnf_viii.xix-p2.1, accesat în 14 decembrie 2020).

⁴² J. Spencer Kennard Jr., “Was Capernaum the Home of Jesus?”, p. 138.

⁴³ Jonathan L. Reed, *Archaeology and the Galilean Jesus*, p. 169.

la Capernaum și, de aceea, potrivit lui Lea Lofenfeld și Ramit Frenkel, locuitorii săi l-au părăsit treptat în timpul primului secol d. Hr.⁴⁴

O opinie diferită are, însă, Sharon Lea Mattila, susținând că, spre deosebire de Gamla și Jotapata, Capernaum a fost locuit permanent timp de secole după epoca lui Iisus, atingând epoca de glorie în timpul imperiului bizantin (cca 324-640 d. Hr.). După aceea, satul s-a mutat, într-adevăr, înspre nord-est, fiind locuit neîntrerupt în decursul perioadelor arabe și mai apoi până în 1033 d. Hr.⁴⁵

Din epoca lui Constantin, Capernaum devine mai important în literatură. Eusebiu și Ieronim îl amintesc în *Onomasticonul* lor, iar Epifanie transmite că, înspre sfârșitul domniei lui Constantin (306-337 d. Hr.), demnitarul iudeu Iosif din Tiberias, cu aprobarea imperială, a zidit biserici în Galileea, inclusiv la Capernaum.⁴⁶ La începutul secolului al IV-lea, Eusebiu notează astfel: „Capernaum, pe țărmul Lacului Ghenizaret, încă este astăzi un sat din Galileea, în ținutul Zabulonului și Neftalimului”. Iar pelerina Egeria, pe la anul 385, ne informează că „la Capernaum, casa prințului Apostolilor a devenit o biserică; zidurile casei sunt încă păstrate. Acolo, Domnul nostru l-a vindecat pe paralytic. Acolo este sinagoga unde Domnul l-a vindecat pe demonizat, în care accesul se face pe numeroase scări; această sinagogă este făcută din pietre tăiate”. Iar Sf. Epifanie scrie (la anul 374) că până în secolul al IV-lea, Capernaumul era o cetate interzisă locuirii creștinilor.⁴⁷

Cea mai dramatică întrerupere a vieții creștine va fi cauzată de invazia persană în 614 d. Hr. și ocupația ce a urmat după aceea timp de 15 ani. Totuși, bizantinii au revenit în primăvara anului 629 d. Hr., împăratul Heraclie intrând triumfal cu trupele sale în Țara Sfântă și căutând răzbunare pentru devastarea siturilor creștine și a comunităților.⁴⁸ Cucerirea arabă a însemnat și începutul declinului cetății, până la începutul secolului al XI-lea, când a fost distrus de un cutremur și în final abandonat. În secolul al XIII-lea existau aici doar șapte case modeste de pescari, iar în secolul al XV-lea, locul ajunge cu totul în ruine și

⁴⁴ Lea Lofenfeld & Ramit Frenkel, *The Boat and the Sea of Galilee*, p. 100.

⁴⁵ Sharon Lea Mattila, “Revisiting Jesus’ Capernaum: A Village of Only Subsistence-Level Fishers and Farmers?”, în David A. Fiensy and Ralph K. Hawkins, eds., *The Galilean Economy in the Time of Jesus*, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2013, p. 76. Așadar, Capernaum n-a fost distrus în niciuna din cele două revolte iudaice. A fost părăsit treptat începând cu secolul X. Adresarea „vai”-ului de către Iisus (Mt 11,20-24; Lk 10,13-15) are în vedere soarta eshatologică a Capernaumului și nu spune nimic despre o distrugere temporală (Joel B. Green, Jeannine K. Brown & Nicholas Perrin, eds., *Dictionary of Jesus and the Gospels*, p. 51).

⁴⁶ Epifanie, *Haer* 30.4.1 (PG 41:425). Cf. J. B. Lightfoot/F.J.A. Hort/J.E. B. Mayor, (ed.), *The Journal of Classical and Sacred Philology*, volume 2, Cambridge University Press, 2012, p. 298.

⁴⁷ ÎPS Irineu, Arhiepiscop al Alba Iuliei, *Țara Sfântă. Arena operei mântuitoare*, p. 75.

⁴⁸ La puțin timp după înaintea de venirea arabilor, în prima parte a secolului VII, s-a întemeiat o nouă așezare, aproape în întregime pe un teren nou. Majoritatea celor nou-veniți erau creștini, fapt însă bazat numai pe descoperiri arheologice precum lămpi de ulei și farfurii ceramice decorate cu cruci și o gemă de sticlă cu inițialele lui Iisus Hristos (combinația monogramatică a literelor grecești *iota* și *chi*, și alte mici obiecte). Sinagoga n-a mai fost rezidită, iar sanctuarul creștin, care fusese ridicat pe locul tradițional al casei lui Petru n-a mai fost folosit. În schimb, a fost probabil ridicată o nouă biserică dedicată Sf. Ioan Teologul și amintită în itinerarii creștine ce au urmat ocupației arabe a Țării Sfinte (Vasillios Tzaferis, “New Archaeological Evidence on Ancient Capernaum”, *The Biblical Archaeologist*, vol. 46, nr. 4, 1983, p. 203-204).

nelocuit. Astăzi, Capernaumul ne predică prin ruinele sale, demonstrându-ne realitatea binecuvântării și blestemului din partea lui Dumnezeu.⁴⁹

3. Situl arheologic. Marea parte a ruinelor care se văd până astăzi aici datează din secolele de după epoca lui Iisus.⁵⁰ Acest lucru este valabil pentru ambele părți ale sitului – partea vestică aparținând ordinului catolic franciscan (*Custodia di Terra Santa*), unde au început excavații masive din anul 1968; și partea estică, care aparține Bisericii Ortodoxe Grecești, unde au început săpături din anul 1978.⁵¹

Până în anul 1968, nu era vizibilă nicio ruină a orașului din vremea lui Iisus; de atunci au fost excavate mai multe *insulae*, care ne permit să-i atribuim titlul de *polis*. Astfel, orașul era amplasat potrivit planului urban ortogonal care consta din *cardo maximus* sau *via principalis* (de ex., strada principală N-S) și numeroase *decumani* (de ex., E-V, străzi perpendiculare). În cadrul acestui model de rețea stradală, casele erau grupate în *insulae*. Folosirea acestui plan, precum și descoperirile arheologice, au permis datarea originilor acestui oraș în perioada elenistică. El a continuat să se dezvolte conform acestui plan până la abandonarea lui în sec. VII d. Hr., în timpul invaziei islamice.⁵²

Excavațiile privitoare la Capernaumul secolului I au scos la iveală pardoseli, fundații și partea de jos din zidurile diferitelor clădiri și case private. Piatra neagră este bazalt vulcanic. Ruinele sinagogii din piatră de calcar datează dintr-o perioadă mai târzie. Excavațiile de la acest sit au scos la iveală ruinele bazaltului vulcanic ale unei clădiri publice, probabil sinagoga originală (sinagoga parțial reconstruită din calcar, care se află acum pe vechile ruine, nu poate fi datată mai devreme de secolul III d. Hr.). De asemenea, a fost excavată o casă privată, care fusese transformată în loc de întâlniri publice și mai târziu extinsă într-o biserică octogonală. Cel mai probabil este vorba de casa lui Petru sau a soacrei sale, în care Iisus a învățat și în care El era căutat de mulțimi (Mc 1,21-34). Nu departe de sinagogă se află ruinele care au fost atribuite, cu titlu de probă, garnizoanei conducătorului militar⁵³ și unui număr de soldați.

Alte recente excavații în partea estică a sitului franciscan au descoperit locuințe din perioada bizantină târzie și arabă timpurie (sec. VII-VIII). Se pare că aceasta a fost o perioadă de prosperitate pentru Capernaum, după cum atestă un tezaur de 282 dinari omeiazi (cca 250.000 \$), descoperit în 1982 sub un pavaj de curte.⁵⁴

⁴⁹ ÎPS Irineu, Arhiepiscop al Alba Iuliei, *Țara Sfântă. Arena operei mântuitoare*, p. 77-78.

⁵⁰ În ciuda faptului că majoritatea datelor descoperite la Capernaum sunt din secolele de după timpul lui Iisus, totuși, savanții de Noul Testament au încercat să reconstruiască satul din vremea Mântuitorului.

⁵¹ Sharon Lea Mattila, "Revisiting Jesus' Capernaum", p. 76.

⁵² David Freedman, ed., *The Anchor Bible Dictionary*, p. 1296.

⁵³ Deși Evangheliile îl prezintă ca un „centurion” (Mt 8,5; Lc 7,2; In 4,46.49 – unde el este un „slujitor regesc”), probabil el nu era un roman, ci un ofițer aflat sub autoritatea tetrarhului Antipa, care folosea o terminologie romană. Baia romană și ruinele altor structuri care puteau fi romane datează din secolul II (Craig A. Evans, *Jesus and His World*, p. 31-32).

⁵⁴ Paul J. Achtemeier, ed., *The Harper Collins Bible Dictionary*, The Society of Biblical Literature, San Francisco, 1996, p. 169.

În sectorul estic al Capernaumului, partea aflată în proprietatea Bisericii Ortodoxe Grecești, săpăturile efectuate începând din 1978 de Vasillios Tzaferis au dus la descoperirea a ceea ce pare a fi partea principală a orașului roman. În această zonă de est au fost descoperite în 1984 și 1985 ruinele datând din secolele VII - X ale ocupației orașului. Cel mai vechi nivel a dezvăluit ziduri de fundație care se erau așezate direct pe un nivel care conținea ceramică din perioada romană timpurie (secolul I d.Hr.). Au fost găsite la est rămășițele unei băi romane, construite în primul secol î.Hr. O serie de clădiri orientate în aceeași direcție cu baia și datând din secolul I d.Hr., au fost descoperite ceva mai departe spre nord. Aceste informații ar trebui să ajute la plasarea sinagogii și a „casei lui Petru” într-un context mai larg și să clarifice natura orașului în sine.⁵⁵

Sinagoga din Capernaum. După identificarea cu Tell Hûm⁵⁶ pe țărmul nordic al Mării Galileii în secolul al XIX-lea, Capernaum a fost puternic excavat. Ruine ale sinagogii de la Tel Hûm au fost descoperite mai întâi în 1838 de savantul Edward Robinson, care localiza la acea vreme Capernaumul la câțiva kilometri spre sud-vest, la Khirbet Minya. Abia mai târziu, inginerul britanic Charles Wilson a identificat bine Tell Hûm drept Capernaum și a făcut câteva sondări în ruinele sinagogii.

Excavațiile au scos la lumină două sinagogi. În 1905, Heinrich Kohl și Carl Watzinger au excavat parțial zidirea mai târzie, care a fost văzută în ruine de către primii exploratori în sec. XIX. Excavația începută de cei doi arheologi germani a fost preluată de custodia franciscană din Țara Sfântă. În 1921, franciscanul Gaudenzio Orfali a încheiat excavația și a încercat o reconstruire parțială.⁵⁷ Această sinagogă din piatră albă, cea mai frumoasă⁵⁸ și cea mai mare din cele descoperite în

⁵⁵ John McRay, *Archaeology and the New Testament*, Baker Book House Company, 1991, p. 166.

⁵⁶ Un argument în favoarea lui Tell Hûm a fost desprins din exprimarea folosită de Marcu, care vorbește de faptul că Iisus și ucenicii Săi au plecat cu corabia într-un loc pustiu unde El a hrănit cei cinci mii: „Și i-au văzut plecând și mulți au înțeles și au alergat acolo pe jos de prin toate cetățile și au sosit înaintea lor” (Mc 6,33; comp. Mt 14,13; Lc 9,11; In 6,2). Era mult mai dificil să se întâmple aceasta dacă se presupune că mulțimea a pornit de la Khân Minyeh, decât dacă se presupune că ea a plecat de la Tell Hûm (Robinson, Edward & Smith, Eli, *Biblical Researches in Palestine and the Adjacent Regions, volume 3. A Journal of Travels in the Years 1838 and 1852*, Cambridge University Press, 2015, p. 353). Pentru identificarea inițială a Capernaumului cu Khân Minyeh, a se vedea Sanday, W., “The Site of Capernaum”, *The Journal of Theological Studies*, nr. 17, 1903, p. 42-48.

⁵⁷ Jonathan L. Reed, *Archaeology and the Galilean Jesus*, p. 141-142.

⁵⁸ Până astăzi se poate identifica o construcție monumentală, din piatră albă de calcar, ridicată pe o platformă din pietre de bazalt, care contrastează puternic cu casele negre din bazalt din jurul ei. Cele mai deosebite ruine de sinagogă din Palestina sunt cele ale edificiului din calcar alb de la Capernaum. Pe baza monezilor, excavatorii franciscani au datat această clădire în secolele IV-V d. Hr. Savanții evrei totuși preferă datarea ei în secolul II sau III. În 1981, V. Corbo a descoperit zidurile din bazalt negru dedesubtul acestei sinagogi, pe care el le-a identificat ca ruinele unei sinagogi mai timpurii. El a săpat un șant în interiorul navei și a scos la iveală un zid de bazalt cu o lungime de 24 metri. Ceramica asociată cu pardoseala stabilește datarea ei în secolul I d. Hr. Corbo a identificat acest edificiu ca sinagoga ridicată de sutaș (Lc 7,1-5) (Craig A. Evans, Stanley E. Porter, *Dictionary of New Testament Background: A Compendium of Contemporary Biblical Scholarship*, Inter Varsity Press, Downers Grove, 2000, p. 1147).

Țara Sfântă, a fost datată diferit. Cei doi arheologi germani au datat-o în secolele II-III d. Hr. ⁵⁹

Sinagoga ridicată mai târziu

Controversa asupra datării este bazată pe existența a două criterii diferite pentru datarea sinagogii din piatră de calcar alb: tradiționala datare timpurie atribuie construirea sinagogii din Capernaum secolului III, datare bazată pe comparația stilului arhitectural cu cel al artei și arhitecturii contemporane din Siria și Asia Mică.⁵⁹ Cei care au excavat și alți specialiști plasează datarea în secolul IV sau V, sau chiar VI, pe baza datărilor ceramicii și a monezilor. De fapt, potrivit unei teze, clădirea a fost ridicată pe parcursul a 110 ani.⁶⁰

Pe baza produselor de olărie și a monezilor descoperite în umplutura de sub pardoseală,⁶¹ ultimele rezultate ale cercetării datează construirea sinagogii din Capernaum la sfârșitul secolului al IV-lea – începutul secolului al V-lea.⁶² Dovezile istorice și arheologice indică clar că începutul secolului IV a fost și timpul în care a debutat pelerinajul la Locurile Sfinte, astfel încât acestea cunosc o perioadă de prosperitate materială. În acest context și iudeii din Capernaum construiesc „sinagoga albă”.⁶³ După cum scrie Jodi Magness, „monumentala sinagogă de la Capernaum reprezintă punctul culminant al unui lung proces, dar nu progresia liniară a tipologiei tradiționale”.⁶⁴ Doi arheologi franciscani V. Corbo și S. Loffreda, pe baza datelor adunate în urma a opt sesiuni de excavații la Capernaum (1968-1972), susțin că sinagoga a fost zidită între ultima decadă a secolului IV și mijlocul secolului V d. Hr.⁶⁵

⁵⁹ După cum susține Moshe Fischer, în urma comparației analizei artistice a capitulelor, clădirea a fost ridicată cândva pe la mijlocul sec. III sau puțin după aceea (Moshe Fischer, “The Corinthian Capitals of the Capernaum Synagogue: A Revision”, *Levant*, vol. 18, nr. 1, 1986, p. 142).

⁶⁰ Rachel Hachlili, *Ancient Synagogues – Archaeology and Art: New Discoveries and Current Research*, Brill, Leiden, 2013, p. 590. Începând cu anii 60, excavațiile conduse de arheologi franciscani sub pardoseala sinagogii din Capernaum și curtea ei au adus la lumină în jur de 25000 monezi de bronz mici și o mare cantitate de ceramică datând din secolele IV și V. Cele mai târzii din aceste descoperiri datează de pe la anul 500, indicând că sinagoga a fost construită nu mai devreme de începutul secolului VI, deci cu secole mai târziu decât s-a crezut anterior (Jodi Magness, “The Pottery from the Village of Capernaum and the Chronology of Galilean Synagogues”, *Tel Aviv Journal of the Institute of Archaeology of Tel Aviv University*, vol. 39, nr. 2, 2012, p. 111-112).

⁶¹ „Zece mii de monezi descoperite sub pardoseala de piatră de calcar, unele dintre ele încastate în mortarul de sub pardoseală, datează în mod clar edificiul în perioada bizantină, sala de rugăciune în secolul 4, iar camera adăugată la est în secolul 5. Îmi amintesc foarte bine despre vorbirea dintr-o zi cu Loffreda la Capernaum despre miile de monezi pe care el le-a descoperit în urma săpăturilor și am fost surprins când el a spus că monezile erau folosite ca balast pentru pregătirea mortarului pentru sinagogă. Când el a văzut privirea neîncrezătoare a feței mele a scormonit cu mistria și ușor a dislocat 5 monezi din mortarul aflat între două pietre” (John McRay, *Archaeology and the New Testament*, Baker Book House Company, 1991, p. 163).

⁶² Pentru alte amănunte, a se vedea: Doron Chen Source, “On the Chronology of the Ancient Synagogue at Capernaum”, *Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins*, Bd. 102, 1986, pp. 134-143.

⁶³ Rachel Hachlili, *Ancient Synagogues – Archaeology and Art*, p. 592.

⁶⁴ Jodi Magness, “The Pottery from the Village of Capernaum and the Chronology of Galilean Synagogues”, p. 117.

⁶⁵ Până aproape de noi, s-a crezut că ruinele de piatră de calcar care până acum au fost identificate și studiate din sinagoga de la Capernaum aparțineau primului secol, dar săpăturile din 1968 realizate de Virgilio Corbo și Stanislao Loffreda au provocat serios acea perspectivă. În 1970 ei au publicat

Această clădire este compusă din două edificii: încăperea de rugăciune și o curte largă. Camera de rugăciune este în formă bazilicală, fără absidă (24.34 × 17.25 m),⁶⁶ și se prezintă ca o navă centrală înconjurată de trei nave laterale în forma unei potcoave (în părțile de E, N și V) cu coloane corintice⁶⁷ pe socluri. Pe zidurile de vest și est erau bănci, în timp ce în partea de sud se afla chivotul și scaunul lui Moise. Probabil nu a existat un balcon pentru femei. În partea de est sinagoga este învecinată cu o curte mare cu un portic pe trei laturi (porticul de sud era cel mai scurt (11.26 m). La exterior, ea măsoară 24.34 × 13.34 m.⁶⁸ Zona porticului avea deschidere spre *cardo maximus* prin trei mari ferestre, în vreme ce în părțile de N și S se aflau două sau trei intrări principale. Curtea a fost construită după ce sinagoga era deja ridicată. Patru străzi largi, mergând în paralel cu cele patru laturi ale sinagogii, legau clădirea de localitate.⁶⁹ Sinagoga era vizitată de pelerina Egeria spre sfârșitul sec. al IV-lea, care o descrie ca având „multe trepte” și ziduri din pietre tăiate drept.⁷⁰ În epoca bizantină, existența sinagogii alături de biserica creștină ne vorbește despre o bună vecinătate între cele două comunități.⁷¹

Sinagoga centurionului roman. Dacă în anul 1937 se putea afirma că metoda arheologică dovedește doar că Iisus a propovăduit într-un edificiu de tipul sinagogii din Capernaum,⁷² în urma a 13 ani de cercetări asidue (1969-1981) problema a fost nuanțată prin faptul că a fost explorată zona de sub sinagoga târzie (*stratum A*). Pe baza acestei cercetări, nu numai că a fost posibil să se clarifice cronologia sinagogii târzii, ci, de asemenea, au fost descoperite ruinele sinagogii construite de sutașul roman (cf. Lc 7,5) deasupra unei zidiri foarte vechi, probabil o

---

prima ipoteză despre o dată mai târzie pentru sinagoga. G. Foerster a răspuns acesteia în *Israel Exploration Journal* (IEJ) aproape imediat, iar răspunsul lui Loffreda pentru Foerster a fost publicat în *Liber Annus* (LA) în următorul an și în IEJ. Răspunsul din IEJ cuprindea un editorial semnat de Michael Avi-Yonah. În sfârșit, Loffreda a încheiat controversa cu un răspuns pentru Avi-Yonah (Cf. John McRay, *Archaeology and the New Testament*, Baker Book House Company, 1991, p.162-163). Crezul lor era acela că „doar datele arheologice, strânse prin excavații sistematice, pot surmonta problemele care au copleșit cu întrebări studiul vechilor sinagogi timp de aproape un secol” (S. Loffreda, “The Late Chronology of the Synagogue of Capernaum”, *Israel Exploration Journal*, vol. 23, nr. 1, 1973, p. 37-38).

⁶⁶ Pentru alte precizări, vezi Chad S. Spigel, *Ancient Synagogue Seating Capacities: Methodology, Analysis and Limits*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2012, p. 174.

⁶⁷ „În mod excepțional, elementele ornamentale ale sinagogii din Capernaum sunt bogate și variate. Capitelurile corintice sunt un exemplu excelent de principii clasice ornamentale-arhitecturale aplicate într-un context local, în timpul perioadei romane” (Moshe Fischer, “The Corinthian Capitals of the Capernaum Synagogue: A Revision”, pp. 131-132).

⁶⁸ Mărimea neobișnuită și strălucirea sinagogii sugerează existența unei comunități iudaice însemnate și prospere, susținută de comerț, pescuit și agricultură (Vasillios Tzaferis, “New Archaeological Evidence on Ancient Capernaum”, p. 203).

⁶⁹ S. Loffreda, “The Late Chronology of the Synagogue of Capernaum”, p. 38.

⁷⁰ J. D. Douglas, redactor principal, *Dicționar biblic*, p. 191. Pentru o expunere detaliată a relațiilor despre situl de la Capernaum din partea pelerinilor, a se vedea E. W. G. Masterman, “The Site of Capernaum”, p. 225-228.

⁷¹ Într-adevăr, excavațiile arheologice ale franciscanilor au descoperit că sinagoga și biserica au fost construite cam în același timp și că ele au stat alături peste 200 de ani până la distrugerea și abandonarea lor definitivă în prima jumătate a secolului VII d. Hr. (Vasillios Tzaferis, “New Archaeological Evidence on Ancient Capernaum”, pp. 199-200).

⁷² Hélène Rosenau, “Où classer la synagogue de Capernaüm”, *Revue d'histoire et de philosophie religieuses*, 17e année n°3, Mai-juin 1937, p. 288.

casă privată. Sub pardoseala acestei sinagogi timpurii și a caselor învecinate s-au descoperit ceramici din mai multe epoci, între care persană, elenistică și începutul celei romane. Sinagoga sutașului are un plan rectangular cu o ușoară deplasare a axei în raport cu sinagoga din secolele IV-V. Perimetrul exterior al primei sinagogi este același ca și cel al sinagogii târzii. Totuși, aria internă a sinagogii sutașului este puțin mai mică, din cauza grosimii considerabile a zidului, ridicat din blocuri de bazalt (120-30 cm). La interior, pe zidul de est, era un fel de atrium, în timp ce zidul cu banca de piatră trebuie să fi ocupat întreaga lungime a zidului de vest. Pardoseala era din piatră de bazalt prelucrată manual.⁷³

Casa Sfântului Petru. Săpăturile arheologice de la Capernaum sugerează faptul că fosta casă a lui Petru a fost transformată mai târziu într-o *domus ecclesiae* și poate fi foarte bine cea mai timpurie atestare a unei case-biserici originale.

Spre deosebire de descoperirile de la Dura-Europos, ruinele de la Capernaum nu permit o reconstrucție clară a clădirii originale și a istoriei dezvoltării structurii ei. Acest fapt se datorează construirii în sec. V a bisericii octogonale bizantine pe același loc și, ulterior, invaziei perșilor din anul 614, care a condus la sfârșitul conducerii creștine bizantine și la distrugerea locurilor creștine. Dar odată cu înnoirea interesului pentru Galileea exprimat în cercetări arheologice amănunțite, a devenit posibilă o reconstrucție mulțumitoare. Casa lui Petru se află astăzi la 50-60 m înspre sud de sinagogă. Pot fi observate trei stadii diferite de construcții. Primul stadiu este temelia unei case tipice, care a fost apoi modificată pentru a lua forma unui octogon, apoi alte două octogoane mai mari s-au construit în jurul primului octogon. Arheologii au identificat aceste stadii diferite de construcții ca fiind casa lui Petru și bisericile creștine care s-au edificat ulterior peste ruinele casei lui.⁷⁴ Deasupra acestora, sprijinită pe piloni de beton, s-a construit o biserică catolică (în anul 1990).

Casa lui Simon Petru de la Capernaum este amintită atât de mult în Evangheliile, încât, referindu-se la ea, evangheliștii folosesc sau uneori nu folosesc articolul (Mt 17,25; Mc 2,1; 3,20; 9,33), pomenind-o alternativ când cu numele lui Petru (Mt 8,14), când al lui Simon și Andrei (Mc 1,29). Casa lui Simon Petru a fost descoperită în 1968, în prima campanie de excavări. Este situată în colțul de sud-est al vastei *insula* care se întinde de la țărmul lacului până la *decumanus* elenistic.

⁷³ David Freedman, ed., *The Anchor Bible Dictionary*, p. 1298. A se vedea și John McRay, *Archaeology and the New Testament*, Baker Book House Company, 1991, p. 163-164.

⁷⁴ „Dedesubtul bisericii bizantine octogonale se află ruinele a două faze de zidire mai timpurii. Cele mai vechi ruine confirmă o *insula* obișnuită sau clădiri unite, reprezentând locuințe domestice caracteristice pentru mica comunitate de pescari de la Capernaum. În acest complex, care datează din sec. I. d. Hr., se află o sală mare (de 7 X 6.5 metri = circa 45.5 metri pătrați), care era venerată de creștini drept casa lui Petru. Această sală era probabil folosită de comunitatea locală iudeo-creștină, în timp ce alte încăperi ale acestei *insula* continuau să fie parte a locuinței domestice. Această parțială adaptare a unei case, cu încăperile anexe care deserveau viața cotidiană, a continuat în perioada romană târzie când comunitatea a lărgit casa-biserică primară prin adăugarea unui atrium la est și a dependințelor la nord și prin înglobarea întregii mici *insula* a casei lui Petru într-o incintă sacră pentru a deservi comunitatea și pelerinii. Ulterior, acest întreg complex a fost cuprins de biserică octogonală din sec. V” (Ralph P. Martin, Peter H. Davids, *Dictionary of the Later New Testament & Its Developments*, InterVarsity Press, Downers Grove, 1997, pp. 196-197).

Partea sa de nord este situată în apropierea sinagogii; partea sa estică este îndreptată către o zonă liberă care se învecinează cu *cardo maximus* și care este amintită în Marcu 1,33 și 2,2. Cercetările arheologice arată că această casă fusese deja ridicată în perioada elenistică și că, prin urmare, Simon Petru trebuie s-o fi dobândit atunci când s-a stabilit cu familia sa la Capernaum. Intrarea în vasta locuință se făcea dinspre zona liberă spre est. Prezența mulțimilor căutându-L pe Iisus (de ex., Mc 2,1) ar putea implica, într-adevăr, că El se afla într-un zonă accesibilă și cu mulți locuitori. Tradiția oglindită în Mc 1,29-39, care probabil provine de la Petru, este caracterizată de o semnificativă culoare locală: sinagoga nu este departe (Mc 1,29) de casa familiei extinse a lui Petru (Mc 1,29-30), la ușa căreia exista într-adevăr o zonă deschisă (Mc 1,33).⁷⁵

Planul casei avea trei curți, în jurul cărora erau amenajate mai multe încăperi de locuit. Două dintre aceste încăperi erau situate în partea de sud a curții nordice, care era curtea în care se intra din stradă. În perioada apostolică aceste două încăperi au fost transformate într-o biserică-casă.⁷⁶ Mai târziu, Egeria consemnează că a vizitat o biserică (*ecclesia*) la Capernaum (cca 383 d. Hr.), despre care notează că a fost construită din casa Sf. Petru și că pereții acestei case au fost încorporați în ziduri și puteau fi văzuți încă în forma lor originală (*ita stant sicut fuerunt*).⁷⁷

Biserica octogonală. În a doua jumătate a secolului al V-lea, biserica-casă din secolele I și IV a fost demolată. Pe același loc, la cca 2 metri deasupra vechii biserici-case, a fost ridicată o biserică octogonală pentru a marca în continuare locul casei lui Simon Petru. De fapt, biserica consta din două octogoane concentrice, cu porticuri pe cinci părți. Octogonul central avea opt pilaștri care sprijineau un acoperiș din țiglă. Pardoseala ambelor octogoane era în întregime din mozaic.⁷⁸ Pelerinul anonim din Piacenza, care a vizitat Capernaumul în jurul anului 570 d. Hr., relatează că a vizitat casa lui Petru din Capernaum, care a fost înlocuită de o biserică.⁷⁹

⁷⁵ Joel B. Green, Jeannine K. Brown & Nicholas Perrin, eds., *Dictionary of Jesus and the Gospels*, InterVarsity Press, Downers Grove, 2013, p. 50-51.

⁷⁶ „Aici, în urma excavațiilor s-au descoperit părți din pardoseala care era acoperită cu ipsos de var, același tip de pardoseală, de fapt, care a fost descoperit câțiva ani mai târziu în tricliniul palatului lui Irod la Macheron. Zidurile casei-biserici erau de asemenea acoperite cu ipsos și avea pictate decorații cu embleme iudeo-creștine. Pelerinii creștini din primele secole au gravat pe acești pereți cu ipsos graffiti în greacă, latină, siriacă și aramaică. Casa lui Simon Petru a cunoscut o refacere substanțială în sec. IV d. Hr. când, din inițiativa lui Iosif din Tiberias, un prieten al lui Constantin cel Mare, biserica-casă a fost consolidată la interior prin adăugarea unei arcade în sprijinul noului acoperiș. Podeaua a fost refăcută, s-a adăugat un nou altar în partea de nord, în timp ce în flancul de est s-a zidit un portic. Intrarea originală a casei, care se făcea dinspre *cardo maximus*, a fost închisă, în schimb fiind deschise două intrări noi – una spre sud către țărmul lacului și alta spre nord către noul *decumanus* care a fost tăiat prin *insula*. Acest plan din sec. IV a fost vizitat de pelerina Egeria” (David Freedman, ed., *The Anchor Bible Dictionary*, p. 1297).

⁷⁷ J. D. Douglas, redactor principal, *Dicționar biblic*, p. 191.

⁷⁸ David Freedman, ed., *The Anchor Bible Dictionary*, p. 1297, p. 1297.

⁷⁹ J. D. Douglas, redactor principal, *Dicționar biblic*, p. 191.

După cum consemnează cei care au excavat-o, „niciun alt sanctuar creștin din Palestina nu se poate lăuda cu o atestare arheologică neîntreruptă din însuși timpul vieții lui Iisus”.⁸⁰

Casele minunilor. Capernaum era format din cartiere individuale de locuințe cuprinzând familii extinse. Între sinagogă și casa lui Petru arheologii au scos la suprafață o *insula* de 40 x 40 m, alcătuită dintr-un grup de case din bazalt negru (denumită de cei care au excavat-o „insula sacra”). Cu siguranță, acestea oglindesc pentru pelerinii de astăzi imaginea caselor amintite în legătură cu minunile săvârșite de Iisus. Una din ele poate fi casa căreia i s-a desfăcut acoperișul pentru a fi coborât omul paralizat (Mc 2,1 ș.u).

Au fost excavate cinci grupuri (*insulae*) de case care arată că satul Capernaum a fost locuit neîntrerupt între începutul sec. I î. Hr. și sec. al VII-lea d. Hr. Așa cum indică cioburile și ruinele, casele fac parte dintr-un sat de cca 800 X 250 m. Zidurile caselor erau din bazalt tencuite cu pământ.⁸¹ Majoritatea caselor din Capernaum erau grupate câte trei sau patru împrejurul unei curți comune, formând perimetre de aproximativ 40 X 40 de metri.⁸² Foarte probabil într-o asemenea casă a intrat Domnul la un ospăț în casa lui Levi vameșul, devenit apostolul Matei, și a rostit aceste cuvinte: „Nu cei sănătoși au nevoie de doctor, ci cei bolnavi” și „N-am venit să chem pe cei dreți, ci pe cei păcătoși la pocăință” (Mt 9,12.13).

Fiecare casă adăpostea o familie extinsă. Casa era construită în jurul unei largi curți interioare, unde familia își ducea viața zilnică. În curte se afla un cuptor, precum și pietre de măcinat și o piuă. Tot în curte, oamenii adăposteau grâul și coceau pâinea, găteau hrana și își desfășurau toate celelalte activități. Încăperile erau situate împrejurul curții – strâmte, întunecate și fără ferestre. În timpul iernii, se dormea în camere, dar în timpul căldurii foarte mari a verii, familia urca scările și se odihnea pe acoperiș, care cu siguranță era mai răcoros și mai bine aerisit. Exista o singură ușă care dădea din curte înspre stradă și care se încuia în fiecare seară.⁸³

În interiorul sitului arheologic sunt expuse, într-un muzeu în aer liber, râșnițe de bazalt, prese de ulei, o bornă kilometrică, mozaicuri (unul prezintă o barcă), ornamente și vase din piatră din secolul I î.Hr. Pe un bloc de piatră identificăm o sculptură care reprezintă transportarea chivotului Legii cu un car cu patru roți.⁸⁴

În urma celor prezentate în acest studiu, se desprind câteva **concluzii** semnificative:

⁸⁰ Cf. Robert North, “Discoveries at Capernaum”, *Biblica*, vol. 58, nr. 3, 1977, p. 426.

⁸¹ J. D. Douglas, *Dicționar biblic*, p. 192.

⁸² Jonathan L. Reed, *Archaeology and the Galilean Jesus*, p. 152.

⁸³ Pentru alte detalii, vezi: David N. Freedman, ed., *The Anchor Bible Dictionary*, pp. 1296-1297.

⁸⁴ Diac. dr. Andrei-Mihai Zaietș, *Ghidul pelerinilor în Țara Sfântă, Peninsula Sinai și Iordania*, Ed. *Basilica*, București, 2016, p. 92.

1. Alegând să locuiască la Capernaum, Domnul Hristos a avut nu doar ocazia de a recruta ucenici dintre oamenii simpli și curați la inimă cum erau pescarii, ci și prilejul unei deschideri spre o receptare extinsă a mesajului Evangheliei, și aceasta datorită așezării localității la intersecția unor rute comerciale însemnate pentru lumea de atunci, astfel încât suntem întru totul de acord cu afirmația lui Selah Merrill: „Simțim că ni s-a descoperit o parte a planului lui Dumnezeu atunci când citim (Mt 4,13): *Părăsind Nazaretul... a locuit în Capernaum*”. Cu toate că din punct de vedere al civilizației materiale, nu avea nimic în comun cu un *polis* elenistic, având în vedere această alegere expresă a lui Iisus, precum și faptele (minunile) și cuvintele Sale extraordinare de aici (de exemplu, cuvântarea euharistică), Capernaum este, pe bună dreptate, denumit de sfinții evangheliști „cetatea Sa”.

2. Istoria Capernaumului coboară până în perioada elenistică, sau chiar mai devreme, și continuă neîntrerupt până aproape de mijlocul secolului XI. Dar, în mod cert, maxima dezvoltare și înflorire a fost reprezentată de perioada stăpânirii bizantine. În ce privește caracterul său, din Evanghelii se desprinde faptul că în timpul lui Iisus localitatea era un important centru pentru comerț, pescuit și agricultură și, ca localitate de graniță, avea o vamă.

3. Sinagoga din Capernaum, cu etapele succesive ale zidirii ei – sinagoga centurionului zidită deasupra unei case și sinagoga albă de mai târziu, edificată în circa 100 de ani - așa cum au fost evidențiate de arheologi, istoria „casei lui Petru”, deasupra căreia au fost identificate „biserica-casă” și biserica octogonală bizantină - aceasta din urmă fiind vizibilă prin pardoseala de sticlă a bisericii moderne - , precum și ruinele „caselor minunilor” grupate în așa-numitele *insulae*, ne oferă imaginea de ansamblu a unei cercetări arheologice și istorice de mare anvergură, materializată într-o fascinantă dedicare studiului „pietrelor care vorbesc”, confirmând Evanghelia și aducându-ne mai aproape de locurile privilegiate de a fi martore ale activității Domnului.

Bibliografie

1. Achtemeier, Paul J., ed., *The Harper Collins Bible Dictionary*, The Society of Biblical Literature, San Francisco, ²1996
2. Brown, John of Haddington, *A Dictionary of the Holy Bible*, Still Waters Revival Books, 1818
3. Burkitt, F. C., “Capernaum, Capharnaum”, *The Journal of Theological Studies*, nr. 136, 1933, pp. 385-390
4. Curtis, Adrian, ed., *Oxford Bible Atlas*, Oxford University Press, Oxford & New York, ⁴2007
5. Derrett, J. Duncan M., “Law in the New Testament: The Syro-Phoenician Woman and the Centurion of Capernaum”, *Novum Testamentum*, vol. 15, fasc. 3, 1973, pp. 161-186
6. Edersheim, Alfred, *The Life and Times of Jesus the Messiah*, vol. 2, Oxford, 1883

7. Evans, Craig A. & Porter, Stanley E., ed., *Dictionary of New Testament Background: A Compendium of Contemporary Biblical Scholarship*, Inter Varsity Press, Downers Grove, 2000
8. Evans, Craig A., *Jesus and His World: The Archaeological Evidence*, Westminster John Knox Press, Louisville, 2012
9. Fischer, Moshe, "The Corinthian Capitals of the Capernaum Synagogue: A Revision", *Levant*, vol. 18, nr. 1, 1986, p. 131-142
10. Freedman, David Noel, ed., *The Anchor Bible Dictionary*, Doubleday, New York, 1992, vol. 1, pp. 1296-1298
11. Green, Joel B., Brown, Jeannine K. & Perrin, Nicholas eds., *Dictionary of Jesus and the Gospels*, InterVarsity Press, Downers Grove, ²2013
12. Hachlili, Rachel, *Ancient Synagogues – Archaeology and Art: New Discoveries and Current Research*, Brill, Leiden, 2013
13. Hahn, Scott, ed., *Catholic Bible Dictionary*, Doubleday, New York, 2009
14. Haslam, J.A.G., "The Centurion at Capernaum: Luke 71-10", *The Expository Times*, vol. 96, nr. 4, 1985, p. 109-110.
15. Hitchcock, Roswell D., *Hitchcock's Bible Names Dictionary*, New York, 1869
16. Hultgren, Stephen, *Narrative Elements in the Double Tradition (A Study of Their Place within the Framework of the Gospel Narrative) || 4. From Nazareth to Capernaum: The Beginning of the Galilean Ministry (Matt 4.12-16; Luke 4.14-31 a)*, 2002, pp. 128–190
17. Irineu, Arhiepiscop al Alba Iuliei, *Țara Sfântă. Arena operei mântuitoare*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, ²2014
18. Iwe, John Chijioko, *Jesus in the Synagogue of Capernaum: The Pericope and Its Programmatic Character for the Gospel of Mark. An Exegetico-Theological Study of Mk 1:21-28*, Editrice Pontificia Università Gregoriana, Roma, 1999
19. Kennard Jr., J. Spencer, "Was Capernaum the Home of Jesus?", în *Journal of Biblical Literature*, vol. 65, nr. 2, 1946, pp. 131-141
20. Kimondo, Stephen Simon, *The Gospel of Mark and the Roman-Jewish War of 66-70 CE. Jesus' Story as a Contrast to the Events of the War*, forewords by Jonathan Draper and David Rhoads, Pickwick Publications, An Imprint of Wipf and Stock Publishers, 2018
21. Lee, Bernard J., *The Galilean Jewishness of Jesus: Retrieving the Jewish Origins of Christianity*, Paulist Press, New York, 1988
22. Limor, Ora & Stroumsa, Guy G. (eds), *Christians and Christianity in the Holy Land. From the Origins to the Latin Kingdoms*, Brepols Publishers, Turnhout, 2006
23. Lofenfeld, Lea & Frenkel, Ramit, *The Boat and the Sea of Galilee. An Archaeological Glimpse into the World of Jesus*, trans. From the Hebrew by Ora Cummings, Gefen Publishing House, Jerusalem, 2007.
24. Loffreda, S., "The Late Chronology of the Synagogue of Capernaum", *Israel Exploration Journal*, vol. 23, nr. 1, 1973, pp. 37-42
25. Longman, Tremper III, ed., *The Baker Illustrated Bible Dictionary*, Baker Publishing Group, Grand Rapids, 2013
26. Losch, Richard R., *The Uttermost Part of the Earth. A Guide to Places in the Bible*, Wm. B. Eerdmans, Grand Rapids, 2005

27. Magness, Jodi, “The Chronology of Capernaum in the Early Islamic Period”, în *Journal of the American Oriental Society*, vol. 117, no. 3, 1997, pp. 481-486
28. Magness, Jodi, “The Pottery from the Village of Capernaum and the Chronology of Galilean Synagogues”, *Tel Aviv Journal of the Institute of Archaeology of Tel Aviv University*, vol. 39, nr. 2, 2012, pp. 110-122
29. McRay, John, *Archaeology and the New Testament*, Baker Book House Company, 1991
30. Martin, Ralph P., Davids, Peter H., eds., *Dictionary of the Later New Testament & Its Developments*, InterVarsity Press, Downers Grove, 1997
31. Masterman, E. W. G. “The Site of Capernaum”, *Palestine Exploration Quarterly*, vol. 39, nr. 3, 1907, 220–229.
32. Mattila, Sharon Lea, “Revisiting Jesus’ Capernaum: A Village of Only Subsistence-Level Fishers and Farmers?”, în David A. Fiensy and Ralph K. Hawkins, editors, *The Galilean Economy in the Time of Jesus*, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2013, pp. 75-138
33. Merrill, Selah, “Capernaum, Christ’s Own City”, *The Biblical World*, Vol. 11, No. 3 (Mar., 1898), pp. 151-164
34. Milson, David William, *Art and Architecture of the Synagogue in Late Antique Palestine: In the Shadow of the Church*, Brill, Leiden, Boston, 2007
35. North, Robert, “Discoveries at Capernaum”, *Biblica*, vol. 58, nr. 3, 1977, pp. 424-431
36. Oluoch, Silvanus, *Adjusting to God’s High Calling. Reflections from the Capernaum Church*, Xlibris, 2011
37. Reed, Jonathan L., *Archaeology and the Galilean Jesus: A Re-examination of the Evidence*, Trinity Press Internațional, Harrisburg, 2002
38. Roberson, Carroll, *The Christ: His Miracles, His Ministry, His Mission: A Closer Look at the Events in the Life of Christ*, New Leaf Publishing Group, 2005
39. Robinson, Edward & Smith, Eli, *Biblical Researches in Palestine and the Adjacent Regions, volume 3. A Journal of Travels in the Years 1838 and 1852*, Cambridge University Press, 2015.
40. Rosenau, Hélène. “Où classer la synagogue de Capernaüm”, *Revue d’histoire et de philosophie religieuses*, 17e année n°3, Mai-juin 1937, pp. 285-288
41. Sanday, W., “The Site of Capernaum”, *The Journal of Theological Studies*, nr. 17, 1903, p. 42-48.
42. Spigel, Chad S., *Ancient Synagogue Seating Capacities: Methodology, Analysis and Limits*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2012
43. Tzaferis, Vasillios, “New Archaeological Evidence on Ancient Capernaum”, *The Biblical Archaeologist*, vol. 46, nr. 4, 1983, pp. 198-204
44. Zeichmann, Christopher B., “Capernaum: A ‘Hub’ for the Historical Jesus or the Markan Evangelist?”, în *Journal for the Study of the Historical Jesus*, Brill, vol. 15, nr. 1, 2017, pp. 147-165
45. Zuntz, G., “The ‘Centurion’ of Capernaum and His Authority (Matt. VIII.5-13)”, *The Journal of Theological Studies*, nr. 183-184, 1945, pp. 183-190
46. Zaiet, diac. dr. Andrei-Mihai, *Ghidul pelerinilor în Țara Sfântă, Peninsula Sinai și Iordania*, Ed. Basilica, București, 2016.